

BELGIE-BELGIQUE
P.B.
2600 BERCHEM
8/3615

Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw

Afzendadres:

Amerikalei 164

2000 Antwerpen

tel. 03-218 59 01

VSVw
cevlid

tACTIEF

driemaandelijks
mei - juni
juli 2006

jaargang 23

nummer 18

Afgiftekantoor: Berchem 1 - 2° afd.

Erkenningsnummer: P303095

rapport verzekeringen

nieuw wetsvoorstel

nieuwe publicaties

COLOFON

Redactiecomité:

Raf De Zutter: afgevaardigd beheerder, voorzitter
Eva Hambach, Hilde Wijnandt, Anne Adé

Ontwerp & Drukwerk:

Drukkerij Halewijn n.v. Antwerpen

Verantwoordelijke Uitgever:

Raf de Zutter
Gudrunlaan 14
1860 Meise

info@vsvw.be

www.vrijwilligersweb.be

www.vrijwilligerswerk.be

www.sam.be

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm, elektronisch of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Artikels zijn steeds welkom op ons redactie-adres:
Amerikalei 164 – 2000 Antwerpen of via: info@vsvw.be

Verschijnt vier maal per jaar.

Ondertekende artikelen vallen onder de verantwoordelijkheid van de auteur en vertolken niet noodzakelijkerwijs de mening van het redactiecomité of van het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw. De redactie behoudt zich het recht om artikelen in te korten.

Lid worden of blijven in 2006

In opdracht van de Vlaamse overheid werken we voor en samen met kleine en grote organisaties, het Brussels en de Provinciale Steunpunten Vrijwilligerswerk, de Koning Boudewijnstichting en de overheid, om het vrijwilligerswerk intersectoraal te versterken en te ondersteunen.

Vanuit deze centrale positie ontwikkelen we de nodige expertise om allerhande initiatieven te realiseren en projecten te coördineren, om de positie en de waardering van de vrijwilligers in de samenleving te verbeteren en om hen een stem te geven op beleidsniveau.

Dit recht van spreken, verwerven we door de leden die we vertegenwoordigen. **Daarom!**

Lidgelden 2006

- € 25,00 voor vrijwilligersorganisaties zonder subsidies (1 tijdschrift)
- € 25,00 voor niet-vrijwilligersorganisaties die graag op de hoogte blijven (1 ex. *)
- € 50,00 voor gesubsidieerde organisaties met 1 of 2 voltijdse personeelsleden (2 ex. *)
- € 75,00 voor gesubs. vrijwilligersorganisaties met 3 tot 6 voltijdse personeelsleden (4 ex. *)
- € 100,00 voor gesubs. vrijwilligersorganisaties met 7 tot 10 voltijdse personeelsleden (6 ex. *)
- € 250,00 voor grote gesubsidieerde organisaties met meer dan 10 voltijdse personeelsleden (10 tijdschriften*)

*u moet ons evenveel namen van mensen of diensten meedelen, anders kunnen wij u geen correcte service beloven.

Individuele abonnementen op **tACTIEF** worden uitsluitend voorbehouden aan individuen.

Een jaarabonnement kost hen € 10,00 waarvoor geen factuur wordt opgemaakt.

Via hilde.wijnandt@vsvw.be kan u zich inschrijven. Betalen mag op rek.nr. 411-8057901-16.

Factuur enkel op aanvraag.

E n nu aan 't werk

RAF DE ZUTTER, VOORZITTER

Deze tekst werd geschreven op 6 juni 2006 na de bespreking en goedkeuring van de nieuwe voorstellen tot wijziging van de wet van 3 juli 2005 in de Commissie van Sociale Zaken in de federale kamer van volksvertegenwoordigers.

Daar deze voorstellen ingediend werden door alle democratische partijen uit meerderheid en oppositie, mag ik veronderstellen dat deze in grote lijnen reeds zullen goedgekeurd zijn in de plenaire zitting van de Kamer bij de publicatie van dit artikel. In dezelfde optimistische sfeer veronderstel ik dat ook de uitvoeringsbesluiten zullen gepubliceerd zijn zodat de wet op 1 augustus eindelijk van kracht kan worden. Dat de wetgever de toepassing van de artikels over de aansprakelijkheid en de verzekering voorziet op 1 januari 2007 geeft ons de tijd om de sector grondig te informeren over het enorm belang van de juiste interpretatie en toepassing van deze twee aspecten uit de wet. De wijzigingen worden in dit nummer verder voorgesteld en geanalyseerd.

De wet is er. Het was een moeilijke bevalling. Het is geen wonderkind, maar ook geen prematuurtje. Het is een compromis, niet enkel tussen meerderheid en minderheid in 't parlement, maar ook tussen een formele erkenning van het vrijwilligerswerk en de ingewortelde vrees voor misbruiken in deze sector.

De federale wetgevers hadden, op enkele uitzonderingen na, onvoldoende kennis van de plaats en de werking van de vrijwilligerssector in onze samenleving; ofschoon iedereen de vrijwilliger in de hemel prijst en zijn waarde erkent.

Wij botsten in de Nationale Arbeidsraad tegen het wantrouwen van werkgevers- en werknemersorganisaties tegenover de positie en opdracht van de vrijwilligers en op cruciale punten zoals verzekeringsplicht en arbeidsrecht bevestigden zij hun klassieke tegenstellingen.

De Hoge Raad voor Vrijwilligers deed verdienstelijke pogingen om de Minister van Sociale Zaken en de parlementsleden adviezen te verstrekken, die nauw aansloten bij de visie en praktijken van de vrijwilligers in het noorden en het zuiden van ons land. De Raad kon geen beroep doen op zijn universitaire experts, die gespecialiseerd zijn in ons werkdomein, omdat de Minister hun benoeming nog niet bekrachtigd heeft.

Wij voelden evengoed de tendens bij de Administratie en Inspectie in de Ministeries van Werk en Sociale Zaken om bij de uitwerking van de koninklijke besluiten nauw aan te sluiten bij de arbeidswetgeving. Was het uit wantrouwen of uit gebrek aan ervaring met deze nieuwe wet?

De vrijwilligerssector had ook zijn specifieke problemen. De wet handelt over de rechten van de vrijwilliger maar daarin is de plaats van de "organisatie" cruciaal, wat uiteraard tot spanningsvelden kan leiden. De vrijwilligerssector situeert zich vooral in de gemeenschappen en heeft daarin een grote ervaring opgebouwd bij het stelsel van decreten, verordeningen en regelgeving. Met deze wet werd de sector geconfronteerd met federale wetgeving waarbij informatie en communicatie op nationaal vlak delicater en moeilijker te realiseren zijn. Overleg en samenwerking hebben uiteindelijk bewezen dat wij, als sector, ook op federaal niveau kunnen wegen op politieke besluitvorming en wetgeving.

De wet is er en voorziet verplichte evaluaties van de toepassing ervan. Het is onze taak om de toepassing van de wet nauwkeurig op te volgen.

Onze eerste taak is nu informatie te verstrekken aan organisaties en vrijwilligers, correct en doordacht, en in duurzaam overleg met alle partners in het vrijwilligersveld.

Wij weten wat ons nu te doen staat... aan 't werk!

Zoals je eerder al kon lezen in ons tijdschrift, heeft het VSVw in opdracht van de Vlaamse Minister voor Welzijn, Gezondheid en Gezin, Mw Vervotte en Vlaams Minister voor Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel, Mr. Anciaux een studieopdracht uitgevoerd omtrent verzekeringen en vrijwilligerswerk. We presenteren hier de aanbevelingen die in het eindrapport gemaakt werden.

Enkele samenvattende vaststellingen

De verzekeringsthematiek is er niet eenvoudiger op geworden, o.a. door het opleggen van een wettelijke verplichting voor de BA-verzekering voor de vrijwilligersorganisaties.

Heel wat vrijwilligersorganisaties worden immers geconfronteerd met een nieuwe situatie waarvan het moeilijk is de volledige draagwijdte en consequenties in te schatten; ze dienen zich ondertussen ook te conformeren aan decretale regelingen, die in sommige gevallen verder reiken dan wat de wet betreffende de rechten van de vrijwilliger hen oplegt. De vraag naar informatie is daarom bijzonder groot.

We zijn echter niet tegen een verzekeringsplicht in het vrijwilligerswerk.

Vanzelfsprekend mengen de verzekeringsmaatschappijen zich in het debat: zij moeten straks een product aanbieden, conform aan de wet.

De wet is niet steeds duidelijk of consequent. Het is beslist een goede zaak dat vrijwilligers behoorlijk beschermd worden. Het is echter ook van belang om de interpretatieruimte en -moeilijkheden tot een strikt minimum te beperken, want die zorgen voor de nodige verwarring, mogelijk zelfs begin van paniek. Vrijwilligersorganisaties moeten immers ook de nodige zekerheid krijgen en het werken met vrijwilligers moet gewoon mogelijk; zelfs aangenaam blijven.

Met de wijzigingen die de wetgever inbracht op 27/12/2005 (via de Wet houdende diverse bepalingen; in de volksmond 'de programmawet'), is de juridische zekerheid er helaas niet op verbeterd.

Een strikte interpretatie van de gewijzigde artikels 5 en 6, doet sommigen vrezen dat de vrijwilliger (om wie het uiteindelijk te doen was) toch weer wat bescherming verliest: de vrijwilliger kan aansprakelijk gesteld worden voor schade die hij/zij door eigen fout of daad veroorzaakt aan anderen.

Aanvankelijk (wet 3 juli 2005) was het overduidelijk de bedoeling (ook zo geformuleerd in de tekst zelf) om de aansprakelijkheidsregeling m.b.t. vrijwilligerswerk zoveel mogelijk parallel te laten lopen met de aansprakelijkheidsregeling m.b.t. de relatie werknemer-werkgever. Dit leek ons logisch en billijk: de aansprakelijkheid (van vrijwilligers) in de non profit sector kan toch niet zwaarder of moeilijker liggen dan de aansprakelijkheid (van werknemers) in de profit sector?

Met de wetwijziging (27/12/05) kunnen de aansprakelijkheidslasten weer op de schouders van de vrijwilliger terecht komen. Bij een schadegeval dreigt die immers eerst aansprakelijk gesteld te worden (hij wordt dus eerst aangesproken) en moet hij/zij er voor zorgen dat de organisatie de burgerrechtelijke aansprakelijkheid overneemt. Dat is geen gezonde situatie: ze gaat trouwens in tegen wat de wetgever bedoelde en zelf interpreteerde (toelichting bij de wijziging doorgevoerd op 27/12/2005).

Voor de verzekeringsmaatschappijen lijkt die verwarring een reden te zijn om toch weer de familiale polis van de vrijwilligers op de voorgrond te schuiven. Een aantal verzekeringsmaatschappijen (of beter bepaalde belangenverdedigers vanuit de verzekeringssector) hadden er immers al moeite mee een (nieuwe) verzekeringsplicht te accepteren.

Dat de verzekeringssector nog niet klaar was om de nieuwe verzekeringsplicht te volgen, is zonder meer overdreven.

Deze sector wist immers al lang dat er een wet betreffende de rechten van de vrijwilliger in de pijplijn zat. Heel wat verzekeringsmaatschappijen bieden trouwens nu al heel langer (vrij behoorlijke) BA-polissen voor vrijwilligersorganisaties aan. Bepaalde decreten gaan trouwens verder in de 'te verzekeren bedragen', dan bvb. het decreet op de erkende vrijwilligersorganisaties in het Welzijns- en Gezondheidssector; of trekken de verzekeringsplicht door op de terreinen rechtsbijstand en lichamelijke ongevallen.

Alleszins kan in de huidige situatie de familiale polis (van de vrijwilligers persoonlijk) nog altijd interfereren.

Met de wijziging aan de wet betreffende de rechten van de vrijwilliger lijkt de 'immunité' van de vrijwilliger (d.w.z. het feit dat in de originele wettekst de vrijwilliger per definitie niet aangesproken kon worden) opgeheven te zijn. Dat heeft tot gevolg dat de familiale polis weer een belangrijkere rol gaat vervullen. Vroeger was de familiale polis enkel een vangnet; thans kan het weer de 'eerst in te roepen' polis worden. Vanzelfsprekend is dit een negatieve evolutie.

Bovenstaande schets geeft aan dat de verzekeringsthematiek complex is. Er zijn verschillende actoren bij betrokken: organisaties, vrijwilligers, verzekeringsmaatschappijen, overheid, maar ook de publieke opinie.

Aanbevelingen van de Vlaamse overheid

Omdat verzekeringsthematiek bij voorkeur een gedeelde zorg is, richten we ons hoofdzakelijk tot de Vlaamse overheid, maar formuleren we ook aanbevelingen aan andere betrokken partijen.

Dat de Vlaamse overheid een rol kan opnemen inzake de geschetste thematiek, daarover bestaat geen twijfel. We situeren op beknopte wijze een aantal mogelijkheden en hun consequenties.

1. Aanbevelingen op het vlak van informatie

Dit eindrapport toont duidelijk aan dat de behoefte aan informatie erg groot is.

We bieden de Vlaamse overheid volgende suggesties aan:

- Het organiseren van een informatie en sensibiliseringscampagne
 - Ten behoeve van organisaties: attenderen op de verzekeringsplicht, ook voor kleine en spontane initiatieven; informeren en verwijzen naar de Vlaamse Infolijn, de steunpunten vrijwilligerswerk (Vlaams, provinciale en Brussels).
 - Ten behoeve van vrijwilligers: informeren en doorverwijzen naar de Vlaamse Infolijn, de steunpunten vrijwilligerswerk (Vlaams, provinciale en Brussels).
 - Via o.m. een mediacampagne (groot bereik, zoals radio of TV) en de verschillende mediakanalen die de overheid zelf ter beschikking heeft (websites, tijdschriften).
 - Bij voorkeur in samenspraak met het werkveld (steunpunten, koepels en sectoren, incl. de lokale besturen).
- Het stimuleren en/of ontwikkelen van een centraal punt waar organisaties en vrijwilligers terecht kunnen met al hun vragen omtrent verzekeringen. Voor een goed functioneren zijn hiervoor voldoende investeringen vereist, om de kwaliteit en de permanentie te waarborgen.
 - Het kan gaan om een centraal infopunt dat ingebed wordt in bestaande ondersteuningsstructuren voor het vrijwilligerswerk.
 - Het wordt bij voorkeur ondersteund door een webproject (vb. www.vrijwilligers-verzekeringen.be) met volgende secties:
 - veelgestelde vragen over verzekeringen
 - checklist 'controle' organisatiepolis
 - analyse-module eigen behoefte
 - informatie over 'de betere verzekeraars'
 - infoforum m.b.t. verzekeringskwesties.
- Een databank om op te zoeken of er voor de betreffende sector/activiteit/organisatie een verzekeringsplicht bestaat en wat daarvan de inhoud is (bundeling sectoroverschrijdende informatie).
- Uitgave van een eenvoudige en heldere tekst.
 - Eerst opstellen van een folder 'wegwijs verzekeringen', mee te verspreiden via het maatschappelijk middenveld en de steunpunten vrijwilligerswerk
 - Uitwerken van een brochure waarin de begrippen burgerrechtelijke aansprakelijkheid en de wettelijke bepalingen inzake verzekeringen aanschouwelijk worden uitgelegd
- Informeren over de noodzaak aan een kwalitatief vrijwilligersbeleid, waarin de verzekeringsmaterie integrerend bestanddeel van uit maakt; en met aandacht voor geregelde actualisering van de informatie.

2. Aanbevelingen op het vlak van concrete ondersteuningsmaatregelen

- Aanbieden van een collectieve verzekeringspolis voor alle organisaties. De aantrekkingskracht ligt in het feit dat dit de kostprijs per organisatie kan drukken.

Cruciaal is dat een eventueel aanbod vanuit de Vlaamse overheid een goed antwoord moet kunnen bieden op de reële verzekeringsbehoefte van de organisaties die er beroep op willen doen. Dat zou niet enkel een verzekering BA inhouden, maar ook zeker een goede regeling voor de Lichamelijke Ongevallen.. Om het hele werkveld te bedienen zou dergelijke collectieve polis daarenboven ook de jaaractiviteiten moeten bestrijken, en niet enkel de occasionele activiteiten (waarmee we geenszins een negatief oordeel vellen over de overheden die wel een beperkte collectieve polis aanbieden). Collectieve polissen kunnen wel degelijk nut hebben, op voorwaarde dat ze geenszins het risico inhouden op schijnverzekeringen.

De idee om een collectieve polis op Vlaams niveau te sluiten lijkt moeilijk haalbaar.

De Vlaamse Overheid kan echter stimuleringsmaatregelen nemen om de provinciale en lokale besturen te ondersteunen dergelijk initiatief uit te werken.

- Injectie van een te bepalen bedrag (met concrete voorwaarden betreffende duurzaamheid) voor die lokale besturen die collectieve verzekeringen aan zullen bieden.
 - Vrij eenvoudig te beheersen en te controleren, op basis van bepaalde criteria en resultaatsverbintenissen.
 - In geval van niet participatie van de stad of gemeente kan een complementaire rol toebedeeld worden aan de provinciebesturen.
- Uitwerken van een aangepaste regelgeving, door de voortzetting van de bestaande praktijk en door detectie van werkterreinen die thans nog ontsnappen aan de verzekeringsplicht. Daarenboven dringt zich de 'coördinatie van de regelgeving' op Vlaams niveau op, om verschillen in beschermingsniveaus tussen vrijwilligers weg te werken. Cruciaal daarbij is een flankerend beleid uit te werken waardoor ook initiatieven kunnen bereikt worden die thans door de mazen van het net glijpen.

- Dat kan b.v. via een aangepast beleid worden waarbij vrijwilligersorganisaties beloond worden bij de implementatie van een degelijk vrijwilligersbeleid (inclusief sluiten van degelijke verzekeringen voor de vrijwilligers). Dit kan gerealiseerd worden door een herschikking van de middelen.

- Aanpassing van het subsidiebeleid is een andere mogelijkheid. Een evaluatie van de thans toegekende subsidiebedragen voor het vrijwilligerswerk dringt zich op.
 - De subsidiëring kan gezien worden als financiële tussenkomst voor de betaling van verzekeringspolissen, maar kan verder reiken: opzetten van kwalitatief vrijwilligersbeleid met aandacht voor preventie van ongevallen, vorming en opleiding, aankoop veiligheidsmateriaal, ...
- Oprichten van een soort verzekeringsfonds voor het vrijwilligerswerk (tussenkomst bij nader te preciseren gevallen).
 - Lijkt sympathiek idee: de Vlaamse overheid toont 'bekommernis' om het vrijwilligerswerk en uit haar erkenning en waardering.
 - Niet evident om op te zetten. Alvorens een ontwikkeling overwogen wordt, adviseren we bestaande 'algemene fondsen' op effectiviteit te beoordelen.

Tussenkomsten vereisen grondig onderzoek:

 - welke middelen en deskundigen,
 - met welke kosten, kunnen hiervoor ingezet worden?

Wie zal dergelijk fonds financieren?

 - Moet de Vlaamse overheid dit uit eigen middelen financieren?
 - Hoeveel middelen?

3. Aanbevelingen op het vlak van het meehelpen formuleren van oplossingen

- De Vlaamse overheid doet er goed aan om de nodige overlegstructuren in het leven te roepen, of zichzelf tot overleg uit te nodigen, opdat er samenspraak ontstaat tussen de verschillende bestuursniveaus (Federaal, Vlaams, provinciaal en lokaal, en zelfs eventueel Europees), met de gesprekspartners uit het werkveld (steunpunten vrijwilligerswerk, VVSG, maatschappelijk middenveld Hoge Raad voor Vrijwilligers) en bij voorkeur in de aanwezigheid van 'vrijwilligersvriendelijke' deskundigen, voor de realisatie van een optimale bescherming voor vrijwilligers en het beperken van regulerende overlast voor organisaties na te streven.

- De Vlaamse overheid dient de minima die zij belangrijk acht (en die door het werkveld gevraagd worden) te stipuleren en te communiceren aan de Federale Minister bevoegd voor deze materie, ten einde een vrijwilligersvriendelijke invulling van de aansprakelijkheidsregeling en de verzekeringsplicht te bekomen.
- De Vlaamse overheid kan contacten leggen met de verzekeringssector zelf, om hen aan te zetten 'vrijwilligerseigen' verzekeringspolissen aan te bieden, die:
 - Degelijk zijn op het vlak van inhoud: elke organisatie krijgt garantie over de kwaliteit van de minimumstandaard, met respect voor het non discriminatieprincipe.
 - Betaalbaar zijn, ook voor kleinere structuren.
- De Vlaamse overheid kan de verzekerings-maatschappijen wijzen op hun sociale verantwoordelijkheid door vrijwilligerspolissen aan een aantrekkelijk tarief aan te bieden.

4. Aanbevelingen op het vlak van het opbouwen van deskundigheid

Het voorliggende eindrapport focust hoofdzakelijk op het aspect Burgerrechtelijke Aansprakelijkheid. Het is een belangrijk aspect van verzekeringen maar niet het enige.

- De Vlaamse overheid heeft er alle belang bij deze onderzoeksopdracht te continueren.
 - Dit laat toe een diepgaandere analyse uit te voeren (concrete praktijkvoorbeelden, verderzetting bespreking verzekeringsmaatschappijen).
 - Een verderzetting laat toe de informatie te actualiseren en de ontwikkelingen van de regelgeving nauwgezet op te volgen.
 - Het geeft de mogelijkheid om op regelmatige tijdstippen praktijkgericht onderzoek te laten uitvoeren m.b.t. verzekeringen in het werkveld.
 - Onderzoek naar de situatie van de feitelijke verenigingen.
 - Onderzoek naar polissen Lichamelijke Ongevallen en Rechtsbijstand.
 - Degelijke analyse en vergelijking van de BAPolissen privé-leven en hun relatie tot vrijwillige activiteiten.
 - Na te gaan of andere landen van de Europese Unie informatie, ervaringen en/of goede praktijken hebben m.b.t. vrijwilligersverzekeringen.
- Het is nuttig dat de Vlaamse overheid haar kennis

op het vlak van vrijwilligers-verzekeringen verspreidt.

- Tenslotte dringen we er bij de Vlaamse overheid op aan om voldoende te investeren in de steunpunten vrijwilligerswerk, ten einde verder expertise te ontwikkelen.

Vanzelfsprekend kan u het gehele eindrapport ook zelf lezen (download via www.vrijwilligersweb.be).

Verzekeringsplicht

in de wet

Zoals je elders in dit nummer kan lezen, zullen de artikels 5 en 6 van de wet betreffende de rechten van vrijwilligers pas van kracht worden vanaf 1 januari 2007. Niets belet echter om het verzekeringsdossier van je organisatie al eens na te kijken.

Volgens de huidige tekst van het wetsvoorstel (18 mei 2006) waarin de wet (3 juli 2005) wordt aangepast zullen volgende principes van toepassing zijn voor de organisaties die met vrijwilligers werken:

- De vrijwilliger is tijdens het verrichten van de activiteiten 'immuun', dat wil zeggen dat hij/zij niet persoonlijk burgerlijk aansprakelijk gesteld kan worden voor de schade die hij/zij veroorzaakt.
- Het gevolg is dat de schadelijder de organisatie zal kunnen aanspreken om de schade te vergoeden of te herstellen.

De begrippen kort toegelicht

Burgerrechtelijke aansprakelijkheid

De wet spreekt enkel voor de burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst (in je polis omschreven als 'buitencontractuele aansprakelijkheid', 'aansprakelijkheid buiten overeenkomst' of 'extracontractuele aansprakelijkheid').

Basiselementen bij de burgerrechtelijke aansprakelijkheid zijn de fout (slordigheid, nalatigheid, onvoorzichtigheid), de schade (veroorzaakt aan een ander, een derde) en het oorzakelijk verband tussen fout en schade. In geval van burgerrechtelijke aansprakelijkheid zijn er altijd 'derden' in het spel.

Vb. als iemand over de eigen voeten struikelt omdat hij zijn veters vergat te knopen, en daardoor de arm breekt, was er een fout (vergeten de veters te strikken), en schade (gebroken arm). Het is echter geen geval van burgerrechtelijke aansprakelijkheid want er was geen derde bij betrokken.

We spreken in dit geval van een lichamelijke ongeval. De wet legt geen verplichting op tot het sluiten

van een ongevallenverzekering voor vrijwilligers. Toch best nagaan of je dit niet zou doen.

Buitencontractuele aansprakelijkheid

Dat is de aansprakelijkheid die voortvloeit uit een fout die de ene persoon maakt en die schade veroorzaakt aan een andere persoon, zonder dat beiden (ooit) een contract hebben opgesteld of iets hebben afgesproken. Er ontstaat maar een contact tussen beide partijen (schadelijder enerzijds en schadeveroorzaker anderzijds) door het schadegeval en de regeling ervan.

De wet regelt de buitencontractuele burgerrechtelijke aansprakelijkheid. Alle andere mogelijke 'aansprakelijkheden' worden niet geregeld, omdat ze ofwel té specifiek zijn aan de organisatie (vb. contractuele aansprakelijkheid) of omdat ze niet verzekerd kunnen worden, zoals de strafrechtelijke aansprakelijkheid. Hoogstens kan men een verzekering 'rechtsbijstand' sluiten: die kan worden ingeroepen voor het verweer tegen een schade-eis, of om verhaal te hebben (de organisatie wordt benadeeld en wil haar rechten doen gelden).

Immunititeit

De vrijwilliger handelt in opdracht van een organisatie. Als hij/zij tijdens het verrichten van activiteiten schade veroorzaakt (tegenover derden) zal niet de vrijwilliger persoonlijk worden aangesproken, maar wel de organisatie.

De vrijwilliger is dus immuun.

Toch geldt die immunititeit niet onbeperkt. Als de vrijwilliger een:

- lichte repetitieve fout maakt
- een grove fout maakt
- bedrog pleegt

...vervalt de immuniteit, en is het mogelijk dat de vrijwilliger dus zelf voor de schade dient op te draaien.

'De derden'

In het geval van burgerrechtelijke aansprakelijkheid zijn er steeds 'derden' betrokken. Die 'derde(n)' is (zijn) diegene(n) die schade lijden door de fout van een ander.

Het kan gaan om:

- 'Echte derden': externen, personen die niets te maken hebben met de vrijwilliger, de organisatie, het vrijwilligerswerk. Ze raken betrokken omdat ze schade hebben geleden.
- 'Betrokken derden': dat zijn de personen die 'genot' hebben van de diensten of activiteiten van de vrijwilligers.
- 'Collega-vrijwilligers': de personen waarmee de vrijwilliger samenwerkt en die eventueel schade lijden door de fout van de vrijwilliger.

De wet legt een verzekeringsplicht op. Ze verplicht de organisaties een verzekering te sluiten met betrekking tot de 'risico's met betrekking tot vrijwilligerswerk', waarbij de organisatie ten minste de burgerlijke aansprakelijkheid dekt met uitzondering van de contactuele aansprakelijkheid'.

De organisatie moet haar burgerrechtelijke aansprakelijkheid verzekeren. In de eerste versie van de wettekst (3 juli 2005) ging het om het verzekeren van zowel de BA van de organisatie als die van de vrijwilligers. Dit laatste werd geschrapt omdat de wetgever ervan uitgaat dat de vrijwilliger, omwille van de immuniteit, niet zal worden aangesproken.

De verzekeringsplicht geldt voor de meeste organisaties die met vrijwilligers werken, ongeacht de grootte van de organisatie of het aantal vrijwilligers.

De feitelijke verenigingen

De wet maakt een onderscheid met betrekking tot de feitelijke verenigingen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen feitelijke verenigingen die deel uit maken van een koepel en de feitelijke verenigingen die personeelsleden in dienst hebben, en de feitelijke verenigingen die eerder als 'spontane, eenmalige initiatieven' kunnen worden getypeerd.

De private en publieke rechtspersonen en de eerste soort feitelijke verenigingen vallen ook onder het toepassingsgebied van de aansprakelijkheids- en verzekeringsregeling. De spontane, eenmalige en zogenaamde 'grassroots' initiatieven vallen er buiten.

Dat betekent voor de laatste groep organisaties op wie geen verzekeringsplicht rust, dat de huidige situatie blijft gelden, namelijk dat de aansprakelijkheid geregeld is volgens het gemeen recht. Met andere woorden, de vrijwilliger kan hier nog altijd persoonlijk burgerrechtelijk aansprakelijk gesteld worden, en zal dus moeten teruggrijpen naar zijn/haar familiale polis.

Het betekent niet omdat er geen verzekeringsplicht geldt voor dit soort feitelijke verenigingen, dat zij geen verzekering zouden kunnen afsluiten!

We raden ten stelligste aan dat elke feitelijke vereniging ervoor zorgt dat zowel de leden als de vrijwilligers van de feitelijke vereniging instaan voor de bescherming van het geheel en verzekerd worden. Geen verzekering sluiten betekent immers dat de elk lid van de feitelijke vereniging aansprakelijk gesteld kan worden, en dus een deel van de schade dient te vergoeden!

De persoon in de feitelijke vereniging die niet over een familiale polis beschikt, loopt een extra risico.

Nieuwe versie

van de wet

1 augustus 2006 komt met rasse schreden naderbij. We wet betreffende de rechten van de vrijwilliger is nog niet in uitvoering, of zal al worden aangepast. Op 18 mei werd in de kamer een wetsvoorstel ingediend om de wet betreffende de rechten van de vrijwilliger aan te passen.

Volgende parlementsleden
Van Gool (SP.a);
Storms (Spirit),
D'Hondt (CD&V),
De Block (VLD),
Pierette Cahay-André (MR),
Delizée (PS),
Drèze (CDH),
Gerkens (ECOLO)
hebben de tekst ondertekend.

Verandering een goede zaak

Een aanpassing van de wet drong zich op. De originele tekst van 3 juli 2005 riep immers al heel wat vragen op (zie eerdere nummers van tACTIEF), en met de wijziging die werd doorgevoerd via de Wet houdende Diverse Bepalingen (27/12/2005) werd de verwar- ring compleet.

De tekst die thans voorligt (document 2496/001) lichten we kort toe. Vanzelfsprekend kan deze tekst nog wijzigen, afhankelijk van de besprekingen en eventuele bemerkingen die nog door belanghebben- den kunnen worden geformuleerd.

De bedoeling is in elk geval dat de wet toch van kracht zou worden op 1 augustus 2006, uitgezonderd de artikels 5 en 6 omtrent aansprakelijkheid en ver- zekeringen, waarvan de inwerkintreding gepland is op 1 januari 2007.

Overzicht van de belangrijkste aanpassingen

Definitie

- De definitie wordt op twee punten aangepast. Enerzijds breidt de definitie uit, waarbij gepoogd wordt om een omschrijving te geven van de feite- lijke verenigingen die onder het toepassingsge- bied van de wet vallen.

In de verdere ontwikkeling in het wetgevend werk bleef veel discussie bestaan over wie de ver- zekeringsplicht diende na te leven, en hoe ver die plicht zou reiken. Vandaar een pragmatische oplossing waarbij de eenmalige, kleine en/of spontane feitelijke verenigingen buiten het toe- passingsgebied van de wet vallen. Ze worden wel gestimuleerd om een verzekeringspolis voor het vrijwilligerswerk te sluiten.

- Anderzijds wordt de definitie beperkt omdat het begrip 'organisatienota' uit de definitie wordt geschrapt.

Door het schrappen van de organisatienota uit de definitie wordt deze herleid tot de essentie, en blijven enkel de hoofdrolspelers in beeld: de vrijwilliger, de organisatie, de vrijwillige acti- viteit.

Organisatienota

De organisatienota vervalt en wordt vervangen door een informatieplicht. De oorspronkelijke inhoud blijft overeind, wat in concreto betekent dat de orga- nisatie de vrijwilliger voorafgaand aan de inzet informeert over de doelstelling en het juridisch sta- tuut van de organisatie, dat er een verzekering BA- buiten overeenkomst voor het vrijwilligerswerk is gesloten, of er eventueel bijkomende verzekeringen zijn gesloten, of er onkostenvergoeding wordt uitbe-

taald, dat er een geheimhoudingsplicht geldt (de letterlijke overname of het citeren van het artikel 458 SWB vervalt).

Het is aan de organisatie om in voorkomend geval te bewijzen dat de informatieplicht, zoals bedoeld door de wet, werd nageleefd.

Aansprakelijkheid

Het voorstel grijpt terug naar de oorspronkelijke formulering van de aansprakelijkheid. De vrijwilliger zal niet burgerrechtelijk aansprakelijk gesteld worden voor de schade die hij/zij veroorzaakt tegenover derden bij het verrichten van het vrijwilligerswerk.

De vrijwilliger is dus immuun, behalve in geval van lichte herhaalde fout, grove fout en/of opzet.

Eenzelfde regeling geldt voor de feitelijke verenigingen die onder het toepassingsgebied van de wet blijven vallen (feitelijke verenigingen die personeelsleden in dienst hebben, die verbonden zijn aan een 'hogere' structuur,...).

De vrijwilliger die zich inzet in een ad hoc initiatief of in een feitelijke vereniging die niet onder het toepassingsgebied van de wet valt, zal geen immuniteit genieten. Indien hij/zij burgerrechtelijk aansprakelijk gesteld wordt, zal hij/zij op de eigen familiale polis (BA-polis privé-leven) moeten terugvallen. Hiermee wordt de huidige situatie in stand gehouden.

Verzekeringsplicht

De verzekeringsplicht zoals geformuleerd in de wet (27/12/2005) blijft overeind. Dat betekent dat de organisatie een BA-polis sluit 'risico's vrijwilligerswerk' voor ten minste de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de organisatie, met uitzondering van de contractuele aansprakelijkheid.

Nieuw is ook dat het wetsvoorstel een taak ziet voor gemeenten en provincies: zij zouden de organisaties over de verzekeringsplicht moeten informeren, met daaraan gekoppeld enkele suggesties over hoe deze overheden een controle kunnen uitvoeren.

Tot slot zou de federale overheid een collectieve polis aanbieden waarbij organisaties kunnen aansluiten.

Over de verzekeringskwestie kan vanzelfsprekend veel meer gezegd en geschreven worden. We informeren u hierover later uitgebreider. Met vragen kan u altijd terecht op het steunpunt.

Arbeidsrecht

Oorspronkelijk vermeldde de wet dat het arbeidsrecht van toepassing was voor de vrijwilligersorganisaties waar vrijwilligers 'onder gezag' werken.

Artikel 9 § 1 wordt echter volledig geschrapt.

Onkostenvergoedingen

De kwartaalgrens verdwijnt uit de wet. Dat betekent dat de regeling wat betreft de forfaitaire onkostenvergoeding blijft zoals ze nu is.

Organisaties en vrijwilligers moeten rekening houden met

- een maximum per dag van 27,97 euro, en
- een maximum per jaar van 116,71 euro.

Uitvoeringsbesluiten?

Door de voorgestelde wetswijziging zijn er minder uitvoeringsbesluiten nodig. De uitvoeringsbesluiten m.b.t. het arbeidsrecht vervallen, want niet meer relevant.

Een aantal uitvoeringsbesluiten zijn technisch reeds uitgewerkt, maar moeten nog gecontroleerd worden door de Raad van State.

Het uitvoeringsbesluit inzake de verzekeringen was uitgewerkt maar zal, gezien de veranderingen in de wet, wellicht aangepast moeten worden.

Van zodra de uitvoeringsbesluiten gekend zijn, zullen de teksten terug te vinden zijn op de website www.vrijwilligersweb.be.

Tot slot

Het blijft de bedoeling dat de wet van kracht wordt op 1 augustus 2006.

Voor de artikels 5 en 6 (aansprakelijkheid en verzekeringen) wordt een inwerkingtreding voorzien op 1 januari 2007. Dit geeft de organisaties de tijd zich voor te bereiden op de verzekeringsplicht enerzijds en de mogelijkheid voor de federale overheid om een systeem van collectieve polis uit te werken anderzijds.

Meer info?

Het wetsvoorstel tot wijziging van de wet betreffende de rechten van vrijwilligers, is terug te vinden via www.dekamer.be, document 2496/001.

Voor vragen, bedenkingen of informatie kan u steeds terecht bij het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw, info@vsvw.be

Nieuwe publicaties

CEV- Manifest voor Vrijwilligerswerk in Europa.

Op 28 maart 2006 stelde het Europees Centrum voor Vrijwilligerswerk een nieuwe versie voor van het CEV-manifest. De bedoeling van dit manifest is beleidsmakers op Europees niveau te sensibiliseren voor het vrijwilligerswerk.

De tekst vermeldt ondermeer een aantal feiten over vrijwilligerswerk in Europa. Maar crucialer is dat het CEV een reeks aanbevelingen formuleert ten aanzien van de EU-instellingen om het vrijwilligerswerk beter te ondersteunen en te promoten.

De hele tekst van het CEV manifest (in het Nederlands vertaald) kan je raadplegen via www.cev.be/Documents/CEVManifesto_EN_IT_NL.pdf

De vergrijzing verzilverd?

Een verkennend onderzoek naar ouderen in het Vlaamse Vrijwilligerswerk.

Godemont Jozefien, Goyvaerts Karin & Marynissen Rudy (2006).
Antwerpen; Steunpunt Gelijkekansenbeleid, UA-UHasselt, 217 p. (PDF)

Ouderen vormen een enorm potentieel aan vrijwilligers, niet alleen omdat de omvangrijke 'protest'-generatie geboren na 1945 nu met pensioen begint te gaan, maar ook vanwege hun vaardigheden en beschikbaarheid. Zij kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de dagelijkse werking en het voortbestaan van organisaties in de informele economische sector. Maar vrijwilligerswerk biedt ook kansen aan ouderen zelf in de vorm van sociale contacten, persoonlijke ontplooiing, het gevoel erkend te worden enzovoort.

Hoewel dit rekruteringspotentieel nog onderbenut blijft, zien veel organisaties hun vrijwilligerskorps, en dan vooral de bestuursvrijwilligers, toch al vergrijzen. De instroom van nieuwe vrijwilligers houdt geen gelijke tred met de uitstroom van oudere vrijwilligers. De dagelijkse werking en het voortbestaan van heel wat organisaties komt hierdoor onder druk te staan.

In dit onderzoek verkennen we het thema van ouderen en vrijwilligerswerk door Vlaamse en Europese cijfergegevens te bestuderen en sleutelfiguren uit Vlaamse sectoren en organisaties te bevragen. Drie onderzoeksvragen staan centraal:

Wat is het profiel van (oudere) vrijwilligers en van het vrijwilligerswerk door ouderen in Vlaanderen?
Wat zijn de kansen en belemmeringen van vrijwilligerswerk door ouderen voor de oudere vrijwilligers, de organisatie, andere vrijwilligers en/of beroepskrachten in de organisatie en cliënten-doelgroepen?
Welke bijkomende 'markten' en ondersteuningsbehoeften brengen oudere vrijwilligers met zich mee?
Heeft de vergrijzing een impact op de organisatiestructuur en het vrijwilligersbeleid van organisaties?
In welke zin?

Meer info: www.steunpuntgelijkekansen.be

Handboek Werken met vrijwilligers

Hét handboek voor organisaties die werken met vrijwilligers

Voor alle organisaties die werken met vrijwilligers is er binnenkort het "Handboek Werken met vrijwilligers". In dit losbladig werk worden alle implicaties van de nieuwe wetgeving voor u op een rijtje gezet. U vindt er commentaren bij de wet- en regelgeving, definities, cases en tips (bijvoorbeeld om een vrijwilligerspolis te toetsen).

De nieuwe wetgeving over het statuut van de vrijwilligers is inderdaad behoorlijk ingrijpend. De wet regelt de 'top 5' van knelpunten in het vrijwilligerswerk: de definitie, de toegang tot het vrijwilligerswerk, de problematiek van aansprakelijkheid en verzekeringen, de onkostenvergoedingen en de relatie tussen het vrijwilligerswerk en andere rechtsdomeinen.

Dit praktische handboek zal bovendien aangevuld worden met een cd-rom met modellen en formulieren die u meteen in de praktijk kan gebruiken.

Het "Handboek Werken met vrijwilligers" is een publicatie van het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk en Politeia, i.s.m. de VVSG.

Het "Handboek Werken met vrijwilligers" zal in juli beschikbaar zijn. Omwille van de grote vraag kan u nu al uw boek bestellen. Surf naar www.politeia.be om de inhoudstafel te bekijken.

Bestelkaart

Stuur of fax deze bon naar Politeia, Kolenmarkt 7, 1000 Brussel, fax: 02/289 26 19, tel: 02/289 26 10.
Of bestel via www.politeia.be, e-mail: info@politeia.be.

Ja, ik bestel ex. van het **Handboek Werken met vrijwilligers**, prijs: **49 euro** per exemplaar*

Bestuur/Organisatie: _____

Naam: _____

Functie: _____ Tel. : _____

E-mail: _____

Adres: _____

_____ BTW: _____

Datum: _____ Handtekening: _____

* De bijwerkingen worden u toegestuurd aan de prijs van 0,43 euro/blz en 24 euro voor de cd-rom tot schriftelijke wederopzegging. Deze prijzen zijn inclusief BTW maar exclusief verzendingskosten. Prijzen geldig tot 31-12-2006. Kijk voor exacte prijzen altijd op www.politeia.be.

*Reactie van het Bureau van de Hoge Raad voor Vrijwilligers
op het ingediende wetsvoorstel (dd 18 mei 2006)
tot wijziging van de wet van 3 juli 2005
betreffende de rechten van vrijwilligers*

Het Bureau van de Hoge Raad wenst eerst en vooral de indieners van dit wetsvoorstel te bedanken. Dit voorstel komt in grote mate tegemoet aan heel wat zorgen die de afgelopen maanden door het vrijwilligerswerk in België werden geformuleerd.

Graag zouden we een aantal opmerkingen willen formuleren bij de voorgestelde wijzigingen/verduidelijkingen aan de wet.

1. Artikel 4

Dit artikel wordt terecht tot de essentie herleid: vrijwilligers hebben recht op de nodige informatie over hun rechten en plichten. Door het voorstel krijgen de organisaties echter de vrijheid om de vrijwilligers in te lichten op die wijze die in overeenstemming is met de organisatiecultuur, grootte van de organisatie, aantal leden en zomeer. Dat de informatieplicht in de voorgestelde wijziging vormvrij is, is voor ons essentieel.

2. Artikel 5

Het protest in vrijwilligersland van de voorbije maanden was voornamelijk gericht op het feit dat het huidige artikel 5 van toepassing zou zijn op alle feitelijke verenigingen. Dat leek voor het vrijwilligerswerk te ver gaan; het kon toch niet de bedoeling zijn dat een groepje van mensen dat een éénmalige activiteit organiseert aan alle verplichtingen zou moeten voldoen. Er was in de wet geen enkele definitie voorzien van het begrip feitelijke vereniging. Dit wordt nu verduidelijkt in artikel 2.

We stellen ons nu echter vragen bij het voorgestelde nieuwe artikel 5. Wij kennen namelijk geen enkele feitelijke vereniging die medewerkers heeft aange trokken door middel van een arbeidsovereenkomst zoals bedoeld in de wet van juli 1978. Zelfs de werk-

gevers van het personeel verbonden aan de vakbonden en politieke partijen in België zijn VZW's die gelieerd zijn met de feitelijke verenigingen.

Met deze nieuwe formulering worden ons inziens ook alle vrijwilligers, actief in een feitelijke vereniging met een structurele werking, uitgesloten van de wettelijke bescherming. Om die reden zouden we willen voorstellen om artikel 5 van toepassing te laten zijn voor alle feitelijke verenigingen die erkend zijn of kunnen worden, en/of gesubsidieerd zijn door een overheid, ongeacht het niveau van overheid: federaal, gewest, gemeenschap, provincie of gemeente.

3. Artikel 6, § 4

We stellen ons vragen bij de bevoegdheid van de federale wetgever om controlerende en sanctionerende verplichtingen op te leggen aan de steden, gemeenten en provincies. Daarnaast zijn deze mogelijke sancties in strijd met de diverse bepalingen uit decreten, ordonnanties, provinciale en gemeentelijke reglementen tot erkenning en ondersteuning van het vrijwilligerswerk en tot bevordering van het democratisch recht op inspraak.

4. Artikel 6, § 5

We juichen de invoering van een collectieve polis toe. Maar we stellen ons vragen bij de haalbaarheid van het invoeren van een polis, door de federale overheid, die van toepassing is op alle verenigingen, gekend en ongekend, en zelfs voor de organisaties die niet onder het toepassingsgebied van de artikelen 5 en 6 vallen.

Brussel, 29 mei 2006

Kom uit uw kot

15

campagnes

DANNY JACQMOT

De Verenigde Verenigingen willen met de 'Kom uit uw Kot' campagne mensen uit hun -kot lokken en warm maken voor een positieve, democratische en solidaire samenleving. De Verenigde Verenigingen is een samenwerkingsverband van verenigingen in Vlaanderen. Van socio-culturele organisaties over milieuverenigingen, vakbonden en allochtone verenigingen, tot jongerenorganisaties en seniorenclubs.

Om de campagne kracht bij te zetten en iedereen de kans te geven anderen te ontmoeten via het verenigingsleven, is er nu de **projectoproep** van Kom uit uw Kot en Cera.

PROJECTOPROEP KOM UIT UW KOT

Kom uit uw Kot en CERA lanceren samen een projectoproep voor verenigingen die zich met lokale initiatieven willen richten op nieuwe doelgroepen. Het gaat hierbij ook, maar niet uitsluitend, om het bereiken van mensen die om financiële, sociale of culturele redenen vaak te weinig betrokken worden bij het maatschappelijke debat: gehandicapten, holebi's, senioren, jongeren, minderheden, armen, verzuurde mensen ...

Het doel van de oproep is verenigingen aan te moedigen om zich via kleine inspanningen open te stellen voor anderen en anderdenkenden. Er zijn geen methodische, noch inhoudelijke of project- en procesmatige criteria voor de te financieren activiteiten of projecten, die plaats moeten vinden tussen 1 juni 2006 en 1 juni 2007.

Uit de antwoorden van de projectoproep worden 100 projecten geselecteerd die met maximaal 200 euro worden beloond. Een financieel duwtje in de rug voor alle verenigingen die zich extra willen inspannen om hun doelpubliek te verruimen.

De voorstellen moeten ingediend worden vóór 15 juli 2006. Interesse?

Surf naar www.komuituwkot.be voor meer informatie.

VERENIGINGEN GAAN VOOR PILOOTPROJECTEN

'kom uit uw Kot' wil de samenwerking tussen verenigingen stimuleren. Omdat samenwerking op meer dan één terrein positief werkt. Om andere verenigingen te leren kennen en van elkaar te leren. Omdat de vereniging duidelijk wil maken dat ze uit haar kot wil komen. Omdat extra promotie voor activiteiten en de werking altijd mooi meegenomen is. Om nieuwe doelgroepen te bereiken met activiteiten. Omdat participatie en het verenigingsleven belangrijk zijn. Of omdat ze net als honderden andere verenigingen deze campagne niet wil missen!

In heel wat gemeenten starten verenigingen met een pilootproject: **de oprichting van een lokale Verenigde Verenigingen**, een samenwerkingsverband tussen verenigingen in een stad of gemeente.

In de komende maanden zullen de initiatiefnemers in deze gemeenten andere verenigingen rond de tafel brengen. Om SAMEN te denken, om SAMEN een 'Kom uit uw Kot'-activiteit uit te werken en om SAMEN hun krachten te bundelen.

Ben je als vereniging geïnteresseerd om ook in jouw stad of gemeente een samenwerkingsverband te starten (of uit te breiden)? Laat het ons dan weten, 'Kom uit uw Kot' helpt je verder.

Jouw vereniging wil graag instappen in een samenwerkingsverband?

Misschien denken in jouw stad of gemeente andere verenigingen er net zo over: Een lijst met pilootgemeenten vind je op www.komuituwkot.be.

OOST-VLAANDEREN

Naima Lafkioui
 PAC Het Zuid Woodrow Wilsonplein 2
 9000 Gent
 Tel. 09-267 75 44
 Fax 09-267 75 99
 vrijwilliger@oost-vlaanderen.be

VLAAMS-BRABANT

Myriam Philips
 Provincieplein 1
 3010 Kessel-Lo
 Tel. 016 26 73 48
 mphilips@vl-brabant.be

LIMBURG

Peter Vananderoye
 Universiteitslaan 1
 3500 Hasselt
 Tel: 011-23 72 24
 Fax 011-23 82 80
 vrijwilligerswerk@limburg.be

WEST-VLAANDEREN

Frank Debaere
 Provinciehuis, Boeverbos
 Koning Leopold III-laan 41
 8200 Brugge.
 Tel. 050 40 34 87
 Fax 050-40 31 07
 frank.debaere@west-vlaanderen.be

ANTWERPEN

Stichting Welzijnszorg Provincie Antwerpen v.z.w.

Ann Duysters
 Boomgaardstraat 22 bus 100
 2600 Berchem
 Tel. 03 240 61 65
 Fax 03 240 61 62
 vrijwilligerswerk@provant.be

BRUSSEL

Veerle Leroy, Katrien van Vaerenbergh
 Treurenberg 24, 1000 Brussel
 dinsdag, donderdag, vrijdag 10 tot 13 u
 Tel. 02-218 55 16
 Fax 02-218 71 66
 hetpunt@busmail.net